

ГАРАНТІЇ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ДІТЕЙ-СИРИТ НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ*О.С. Гайдай, Л.П. Амелічева*

Резюме. У даному дослідженні вивчені гарантії реалізації права дітей-сиріт на соціальний захист. Встановлено, що права дітей є найважливішим пріоритетом державної політики, тому необхідно дотримуватися цих правил, для забезпечення повноцінного життя кожної дитини.

Ключові слова: діти-сироти, захист прав дітей-сиріт, діти позбавлені батьківського піклування.

Охорона прав дітей є одним з найважливіших загальнонаціональних пріоритетів державної політики в Україні. Ратифікація нашою державою Конвенції про права дитини (ООН, від 20.11.1989) зобов'язала її дотримуватися при забезпеченні прав дітей таких основних принципів: першочерговість інтересів дитини; визнання права кожної дитини на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального її розвитку; забезпечення повноцінного життя кожної дитини й ін. [1]. До того ж в нашій державі відповідно до ст. 3 Закону України «Про основи національної безпеки» від 19.06.2003 № 964-IV [2] об'єктом національної безпеки визнані людина і громадянин, їхні конституційні права та свободи, у тому числі, в сфері соціального захисту. Таким чином, держава бере на себе зобов'язання по забезпеченню належного права на соціальний захист, яке закріплено у ст. 46 Конституції України [3], всім громадянам, в тому числі, і дітям. Дане положення Основного Закону передбачає, що право на соціальний захист включає право на забезпечення громадян у разі втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Слід зауважити, що в багатьох країнах світу, в тому числі і в Україні, існує така категорія дітей, яка потребує особливої уваги, - це діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування. Згідно ст.1 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13.01.2005 № 2342-IV [4] дитина-сирота – це дитина, в якій померли чи загинули батьки. До дітей, позбавлених батьківського піклування відповідно до цієї норми зазначеного Закону відносяться діти, які залишилися без піклування батьків у зв'язку з позбавленням їх батьківських прав, відібранням у батьків без позбавлення батьківських прав, визнанням батьків безвісно відсутніми або недієздатними, оголошенням їх померлими, відбуванням покарання в місцях позбавлення волі та перебуванням їх під вартою на час слідства, розшуком їх органами внутрішніх справ, пов'язаним з ухиленням від сплати аліментів та відсутністю відомостей про їх місцезнаходження, тривалою хворобою батьків, яка перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки, а також підкинуті діти, батьки яких невідомі, діти, від яких відмовилися батьки, та безпритульні діти.

Починаючи з середини 2005 року в Україні розпочалася планомірна, активна робота з реформування системи соціального захисту щодо дітей, зокрема, дітей-сиріт як найбільш вразливої категорії. Нині законодавство України гарантує цілу низку пільг і державних соціальних допоміг дітям-сиротам в сфері соціального захисту. В першу чергу, серед таких законодавчих актів слід зазначити Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

Зауважимо, що законодавче визначення поняття соціальних гарантій міститься у ст. 1 Закону України «Про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії» від 05.10.2000 № 2017-III (державні соціальні гарантії – це встановлені законами мінімальні розміри оплати праці, доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, розміри інших видів соціальних виплат, встановлені законами та іншими нормативно-правовими актами, які забезпечують рівень життя не нижчий від прожиткового мінімуму) [5].

Враховуючи те, що законодавець вказав лише певні основні гарантії соціального захисту, доцільно було б зазначити більш розширений їх перелік, запропонований вченими Мачульською Є. і Горбачовою Ж. [6, С. 3-4]. Так, до гарантій реалізації права на соціальний захист дітей-сиріт слід віднести: гарантії у сферах житлових, трудових, освітніх соціально-забезпечувальних прав (а саме: забезпечення їх житлом, бронювання місць для працевлаштування, право на вступ до вищих навчальних закладів поза конкурсом, повне державне забезпечення й ін.).

Варто зазначити, що в сучасних умовах розвитку зазначені гарантії для дітей-сиріт не завжди реалізуються в повній мірі, що обумовлено існуванням багатьох проблемних питань у сфері правового регулювання соціального захисту зазначеної категорії дітей.

Виходячи із вищезазначеного, метою цієї статті є вивчення основних гарантій реалізації права дітей-сиріт у сфері соціального захисту, виявлення деяких проблем щодо реалізації вказаного права та пошук шляхів їх вирішення. Мета дослідження конкретизується у наступних завданнях: застосування діалектичної логіки пізнання у процесі виявлення і вивчення деяких проблем реалізації гарантій у сфері соціального захисту дітей-сиріт і формулювання на основі виявленого власних наукових висновків.

Отже, до гарантій реалізації права дітей-сиріт на соціальний захист у сфері житлових прав відноситься збереження за дітьми-сиротами вже належного їм на праві власності чи на праві користування житла та надання нового жилого приміщення. Обов'язок збереження права дітей-сиріт на житло, у якому вони проживали з батьками, рідними тощо до влаштування у відповідні заклади, прийомну сім'ю чи встановлення над ними опіки чи піклування, закріплено у ст. 405 Цивільного кодексу України та ст. 167 Сімейного кодексу України, ст. 32 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», ст. 25 Закону України «Про охорону дитинства» від від 26.04.2001 № 2402-III [7] та іншими нормативно-правовими актами. Дитина, яка була передана родичам, мачусі, вітчиму, органів опіки та піклування, зберігає право на проживання у житловому приміщенні, в якому вона проживала, і може у будь-який час повернутися до нього. Жилі приміщення, в яких проживали діти-сироти до їх відповідного влаштування, не можуть бути відчужені без отримання згоди на таке відчуження від органів опіки та піклування, яка може надаватися лише в разі гарантування збереження права на житло таких дітей. У тому разі, якщо діти-сироти до їх влаштування у відповідні заклади чи сім'ї громадян не мали впорядкованого житла або вселення їх в жиле приміщення, яке зберігалось за ними, неможливе, вони мають право на забезпечення впорядкованим житлом у встановленому законодавством порядку. Так, ст. 45 Житлового кодексу України передбачає, що особам, які повернулися з державного дитячого закладу, від родичів, опікуна чи піклувальника, при неможливості повернення займаного раніше жилого приміщення, жиле приміщення надається поза чергою. Вони, як громадяни, які мають право на позачергове одержання жилих приміщень, включаються до окремого списку. Аналогічні положення містяться і у Правилах обліку громадян, які потребують поліпшення житлових умов, і надання їм жилих приміщень в Українській РСР, затверджених постановою Ради Міністрів УРСР і Української республіканської ради професійних спілок від 11.12.1984 № 470. Слід відмітити, що у відповідності з п. 45 зазначених Правил жилі приміщення вказаним особам надаються виконавчим комітетом ради за останнім постійним місцем проживання. На жаль, на практиці визначення останнього постійного місця проживання дитини є достатньо спірним питанням. Одні фахівці вважають, що таким місцем є місце походження дітей, інші – місце їх перебування.

Проте, як визначено у роз'ясненні Міністерства юстиції України, у даному випадку слід виходити з того, що по своїй правовій природі всі форми влаштування

дітей-сиріт, окрім усиновлення, а саме встановлення опіки, піклування, передача до прийомної сім'ї, дитячих будинків сімейного типу, до закладів для дітей-сиріт, носять тимчасовий характер, тому й відповідні місця проживання дітей-сиріт, є тимчасовими. Тому, при вирішенні питання щодо місця постановки відповідної категорії дітей на квартирний облік, слід перш за все виходити з місця походження таких дітей [7]. На нашу думку, на законодавчому рівні доцільно було б визначати як постійне місце проживання сироти - місце її перебування. Оскільки, за період навчання дитина-сирота може знайти роботу за фахом в тому населеному пункті, де навчається, та й перспективи для задоволення соціальних та матеріальних потреб у великому місті більше, ніж у сільській місцевості. Таким чином, виходячи з вищезазначеного, пропонуємо доповнити ст. 33 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» пунктом 6, у якому передбачати, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, повинні бути постановлені на облік громадян, які потребують поліпшення житлових умов за місцем їх походження або за місцем перебування за їх власним вибором.

До гарантій реалізації права дітей-сиріт на соціальний захист у сфері трудових прав слід віднести законодавчо закріплений обов'язок роботодавця їх працевлаштування за направленням центрів зайнятості. Так, для дітей-сиріт на підприємствах, установах, організаціях з чисельністю понад 20 осіб встановлюється квота бронювання до 5 % місць, що деталізується у ст. 5 Закону України «Про зайнятість населення» від 05.07.2012 № 5067-VI. До того ж вказана гарантія також впливає зі ст. 23 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування».

У випадку відмови у прийнятті на роботу громадян з вказаної пільгової категорії суб'єкт господарювання сплачує штраф у розмірі чотирьох мінімальних заробітних плат. Відповідно до п. 2 ст. 14 Закону України «Про зайнятість населення» [8], ці кошти стягуються до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. Таким чином, дитина-сирота, якій відмовили у прийнятті на роботу залишається і без робочого місця і без грошей, тому, на нашу думку, доцільно було б спрямувати хоча б частину від стягнутого з суб'єкта господарювання штрафу на користь особи, якій відмовили у працевлаштуванні в межах встановленої квоти.

У сфері освітніх прав до гарантій реалізації права дітей-сиріт на соціальний захист слід віднести забезпечення права на першочергове зарахування до вищих навчальних закладів згідно з наказом Міністерства освіти і науки України «Про затвердження умов прийому до вищих навчальних закладів України в 2015 році» 15.10.2014 № 1172 [9]. В даному акті визначено п. 13.1, що діти-сироти та діти позбавлені батьківської опіки мають право на вступ поза конкурсом, а якщо така дитина не проходить за рейтингом на бюджетну форму навчання, вона має право на вступ поза конкурсом на договірну форму навчання. Якщо над сиротою встановлено опіку, то за навчання сплачує опікун. Проте, як бути, коли дитина втратить опікуна, наприклад, у разі його смерті. Таку дитину не можливо перевести на бюджетну форму навчання, оскільки існує встановлений державою ліцензований обсяг набору студентів на ту чи іншу форму навчання. Таким чином, дитина-сирота залишається без можливості отримати вищу освіту

Також на сьогоднішній день залишається не вирішеним питання щодо розміру стипендії для дітей-сиріт. Згідно ст. 8 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» особам із числа дітей-сиріт, які навчаються, виплачується стипендія в розмірі, який на 50 відсотків перевищує загальний розмір стипендії у відповідному навчальному закладі, а також виплачується 100 відсотків заробітної плати, нарахованої за період виробничого навчання та виробничої практики. Оскільки

вказаним Законом не передбачено залежність розміру стипендії від рівня успішності, то у студентів-сиріт відсутній стимул до отримання високих балів. На сьогоднішній день непоодинокі випадки, коли студент-сирота, який знаходиться на повному державному забезпеченні безвідповідально ставиться до навчання. На нашу думку, варто встановити диференціацію розміру стипендій в залежності від рівня успішності студента: стипендію у загальному розмірі у відповідному навчальному закладі варто встановити для дітей-сиріт із низьким рівнем навчання, стипендію на 25 % вищу від загального розміру – для студентів із середнім рівнем успішності і стипендію на 50 % вищу від загального розміру - для сиріт-відмінників.

До гарантій реалізації права дітей-сиріт на соціальний захист у соціально-забезпечувальній сфері слід віднести гарантії, визначені згідно із ст. 8 Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». А саме, це надання права на повне державне забезпечення в навчальних закладах дітям-сиротам, до досягнення ними 23-річного віку або до закінчення відповідних навчальних закладів, а також виплата особам із числа дітей-сиріт, які навчаються, щорічної допомоги на придбання навчальної літератури в розмірі трьох місячних стипендій.

Однак, слід зауважити, що значна частина дитячих будинків та шкіл-інтернатів має слабку матеріально-технічну базу, потребує ремонту житлових та службових приміщень. Вихованці таких закладів забезпечені одягом і взуттям на 60–70%. Матеріальні потреби дітей адміністрація дитячих закладів вимушена вирішувати за рахунок спонсорських коштів, яких все рівно не вистачає. Відповідно до ст. 13 постанови Кабінету Міністрів України «Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування» від 05.04.1994 № 226-94-п [10] після закінчення школи-інтернату дітям-сиротам видається комплект нового одягу і взуття на суму не менш як 12 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, а також грошова допомога в розмірі не менш як 2,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян. В умовах нинішніх цін цієї суми недостатньо, тому, на нашу думку, доцільно було б підвищити розмір цієї допомоги до прожиткового мінімуму для працездатної особи.

Все вищевикладене дозволяє зробити висновок про недостатній рівень правового забезпечення гарантій реалізації права дітей - сиріт на соціальний захист. На нашу думку, це пов'язано із відсутності комплексної і системної державної програми про підтримку таких осіб, яку б можна було розробити як на короткостроковий (до 2016), так і на довгостроковий період (до 2025 року) за різними сферами соціального захисту. Отже, вважаємо доцільним розробити на державному рівні таку цільову програму.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про права дитини: Конвенція ООН від 20.11.1989 // Зібрання чинних міжнародних договорів України. – 1990. – № 1. – Ст. 205.
2. Про основи національної безпеки України: Закон України від 15.12. 2005 № 3200-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003 р. – № 39. – Ст. 351.
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
4. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківської опіки: Закон України від 13.01. 2005 № 2342-IV // Урядовий кур'єр. – 2005. – № 19.
5. Про державні соціальні стандарти та соціальні гарантії: Закон України від 05.10.2000 № 2017-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 44. – Ст. 1876.
6. Мачульская Е.Е, Горбачева Ж.А. Право социального обеспечения. – М.: Книжный мир. – 2001. – С. 3-4.
7. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III// Відомості Верховної Ради України. – 2001 р. – № 24. – Ст. 243.
8. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 № 5067-VI // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991 р. – № 30. – Ст. 142.

9. Про затвердження умов прийому до вищих навчальних закладів України в 2015 році: наказ Міністерства освіти і науки України від 15.10.2014 № 1172 // Офіційний вісник України. – 2014 р. – № 91. – Ст. 2616.

10. Про поліпшення виховання, навчання, соціального захисту та матеріального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: Постанова Кабінету Міністрів України № 226–94–п від 5 квітня 1994 року // Поточний архів Кабінету Міністрів України за 1994 рік.

УДК

ЕТНІЧНА СКЛАДОВА КУПЕЦТВА ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ (ОСТАННЯ ЧВЕРТЬ XVIII - XIX СТ.)

А.М Голова, А.В. Гедьо

Резюме: У статті розглянуто етнічний склад купецтва південної України. А саме чотирьох губерній: Таврійської, Херсонської, Катеринославської, Бессарабської. Аналіз матеріалу зроблений на основі загального перепису Російської імперії від 9 лютого 1897 р.

Ключові слова: купецтво, Південь України, етнічність, торгівля, гільдія, губернія.

Купецтво протягом сторіччя відіграло помітну роль в економічному, суспільно-політичному і культурному житті нашого народу. Тривалий час купець був уособленням вітчизняного підприємця. Тому, в зв'язку з сьогодишнім формуванням господарської еліти українського суспільства вивчення історії купецтва стає особливо актуальним. Досліджуючи історію купецтва Південної України в XVIII - XIX ст. не можливо оминати етнічну складову цього прошарку населення.

Вагомий внесок в вивчення цієї проблематики зробили такі дослідники, як О. Доніка, Б. Кругляка, Г. Сигиди, Т. Шершун, Т. Лазанської.

Як нам відомо в XVIII - XIX ст. землі регіону були малозалюднені. Тому російський уряд проводив політику колонізації, що відбувалася з залученням іноземних колоністів і їх оселенням на неосвоєних російських територіях. Така колонізація потребувала значного фінансування. Колоністам виділялися кошти, їм надавалися певні податкові пільги. Саме цей фактор спричинив таку яскраву багатонаціональність регіону.

Наприкінці XIX ст. влада неодноразово наголошувала, що виключно загальноросійський перепис, проведений на науковій основі, допоможе об'єктивно визначити загальну чисельність населення й провести його докладний статистичний аналіз. Перепис став єдиним досвідом організації настільки масштабного демографічного й етнічного дослідження Російської імперії в цілому й українських губерній, що входили до її складу зокрема.

9 лютого 1897 р. було проведено перший і єдиний загальний перепис населення Російської імперії. Під час проведення перепису було наголошено, що цей захід «не будет служить поводом ни для каких новых налогов или повинностей», а мета його «познакомиться с населением и изучать его», а також «составить точные понятия о самых различных условиях народной жизни» [1].

Матеріали I загальноросійського перепису населення 1897 р. є одним з найбільш цінних джерел. На їх основі ми маємо змогу детально розглянути етнічний склад купецтва разом з їхніми родинами в чотирьох південноукраїнських губерніях, таких як: Херсонська, Таврійська, Катеринославська, Бессарабська.

Найбільшою етнічною групою купецтва були євреї, оскільки саме територією Південної України частково проходила «смуга осілості», що була запроваджена імператрицею Катериною II у 1791 р. В цих землях євреям було дозволено селитися та займатися торгівлею. Єврейське купецтво відрізнялось широким колом торгівельних інтересів, що дозволило їм проводити активні операції на внутрішньому ринку. Серед єврейського купецтва були поширеними звичаї взаємодопомоги та взаємозв'язку між